

In gesprek met Michael Ende

1 januari 1994

Auteur: Hans Ester

Volume: 04

Nummer: ?

Pagina's: 59-65

Documenten

- [tsjip_jrg04_042.pdf](#)

hans ester in gesprek met michael ende de in 1929 in garmisch partenkirchen geboren schrijver michael ende behoort tot de meest gelezen en hoogst gewaardeerde schrijvers van jeugdboeken uit de jaren tachtig en negentig michael ende groeide op in miinchen zijn vader de surrealistische schilder edgar ende kwam al vroeg in conflict met de nazis en mocht zijn beroep vanaf 1936 niet meer uitoefenen zijn laatste schooljaren bracht michael ende door op de vrije school freie waldorfschule in stuttgart een pedagogische richting waaraan zoals bekend de ideeën van rudolf steiner ten grondslag liggen na een opleiding aan een toneelschool in miinchen gevolgd te hebben werkte ende bij het theater en bij de beierse omroep van 1970 tot 1985 woonde ende in de buurt van rome na het overlijden van zijn vrouw ingeborg hoffmann keerde hij terug naar miinchen michael ende ontving voor zijn omvangrijke literaire oeuvre vele duitse en internationale literaire onderscheidingen zoals de grote prijs van de duitse academie voor kinder en jeugdliteratuur 1980 en de europese prijs voor jeugdliteratuur 1981 behalve toneelstukken opera's en hoorspelen schreef michael ende onder meer de volgende boeken jim knopf und lukas der lokomotivführer 1960 momo oder die seltsame geschichte von den zeitdieben 1973 die unendliche geschichte 1979 das gauklermädchen 1982 der wunschpunsch 1989 das gefdngnis der freiheit 1992 de boeken van michael ende werden in dertig talen vertaald het hieronder weergegeven gesprek met michael ende werd gevoerd in het goethe instituut in amsterdam minder relevante passages werden weggelaten het volledige gesprek verscheen in het duits in nr 3 1993 van het tijdschrift deutsche bticher editions ro-dopi amsterdam uw boeken het oneindige verhaal en momo hebben veel succes gehad in vele landen als ik het goed inschat was momo in nederland een nog groter succes dan het oneindige verhaal hoe is de belangstelling voor uw boeken in andere landen geweest kreeg het ene boek meer respons dan het andere de ontvangst van mijn boeken in de verschillende europese landen loopt heel sterk uiteen wat europa betreft hebben mijn boeken buiten Duitsland in spanje het meeste succes het oneindige verhaal beleefde in spanje inmiddels zijn zevenenveertigste druk binnen de spaanse verhoudingen is zoiets een wonder te noemen momo heeft ook een hoge oplage niet alleen in spanje maar in de hele spaanssprekende wereld zuid amerika inbegrepen daar wordt mijn werk ook aan

de universiteiten bestudeerd ik krijg interesse om te stellen uit zuid amerika toegestuurd op de tweede plaats staat italie daar is de echo tamelijk groot in frankrijk is de belangstelling iets minder daar bestaat een soort gemeente die via momo de weg heeft gevonden naar het oneindige verhaal ik moet daar wel bij zeggen dat ik meen dat van alle 59 ester in gesprek met michael ende vertalingen van mijn boeken de franse de beroerste is van alle vertalingen kan ik de franse enigszins beoordelen het wemelt daarin van de fouten maar ik wil niet beweren dat daarin de oorzaak voor de geringere belangstelling ligt er bestaat in frankrijk minder bereidheid om mijn werk te accepteren in de gehele engelstalige wereld hebben mijn boeken weliswaar goede kritieken gekregen maar ze zijn geen groot succes bij het lezerspubliek geworden merkwaardig genoeg is japan het land waarin de gretigheid om mijn werk te lezen het grootst was soros had ik een boek nog maar nauwelijks geschreven en dan verscheen het al in een japanse vertaling het is voor mij moeilijk te beoordelen waaraan het ligt dat de echo zo verschillend is het ligt soms aan bepaalde modestromingen ik ben er bijvoorbeeld van overtuigd dat een boek als het oneindige verhaal wanneer het tien jaar eerder was verschenen geen enkele belangstelling zou hebben gewekt toen hadden we in duitsland nog het zogenaamde escapisme debat dat wil zeggen tien jaar geleden gold nog als algemene richtlijn dat de gehele fantastische literatuur escapistische literatuur vlucht literatuur was men zag deze literatuur als een hinderpaal voor de lezer om de werkelijke problemen te zien daarom werd ze door de kritiek principieel negatief beoordeeld de fantastische literatuur werd helemaal niet ter kennis genomen of ze werd veroordeeld toen ontstond in duitsland een soort vermoeidheidseffect omdat de zogenaamde sociaal kritische relevantie verbruikt was de mensen hadden er genoeg van om altijd maar die boeken te lezen waarin verteld werd wat ze moesten doen in die tijd viel het oneindige verhaal en beleefde een boom die mij zelf zeer verbaasde weliswaar had momo al een soort lezerskring gevormd maar die gemeente was toch nog betrekkelijk bescheiden ook momo werd door het succes van het oneindige verhaal mee omhoog gestuwd en werd toen in vele talen vertaald ik ken de literaire situatie in de verschillende landen niet goed genoeg om te kunnen zeggen welke factoren voor de verschillende recepties van mijn boeken bepalend zijn geweest maar verschillen zijn er duidelijk heeft de verfilming van het oneindige verhaal ook tot het succes bij de lezer bijgedragen eigenlijk niet eerder integendeel meestal wordt een boek verfilmd wanneer het al een succes is omdat de film mensen zich graag laten meedragen door het succes van een titel ik heb heel lang gearzeld voordat ik de filmrechten uit handen gaf er kwamen op een zekere dag drie jonge mensen bij mij ik woonde toen nog bij rome op bezoek die mensen hadden een plan om het oneindige verhaal te verfilmen ze wilden er een fantastische film van maken niet volgens het cliché van de amerikaanse phantasy films het zou een europese fantastische film worden het plan overtuigde me en ik heb aan die drie jonge mensen de rechten voor een betrekkelijk geringe som afgestaan ze hadden immers maar weinig geld toen hebben die er een paar maanden mee zitten rommelen en hebben vervolgens de heraan de wilgen gehangen en de rechten doorverkocht zonder mij daarover te informeren ik wist helemaal niet dat je een dergelijk verfilmingrecht buiten de au-

teur om gewoon door 60 ester in gesprek met michael ende kunt verkopen en zo kwam het dan in de handen van echte filmproducenten en is ook warner brothers er met dertig miljoen dollar bij betrokken geraakt de film heeft tenslotte zestig miljoen mark gekost ik was zo ontdaan van de gang van zaken dat ik verboden heb om in verband met de film mijn naam te vermelden het contract kon ik niet meer terugdraaien noch aan het begin van de film noch op de affiches staat mijn naam dat was de enige mogelijkheid die ik had om duidelijk te maken dat ik er tegen was maar daarmee heb ik helaas het tegendeel bereikt toen deze ruzie in de kranten kwam werd de belangstelling van het publiek pas goed aangewakkerd velen renden naar de bioscoop om te zien wat ende nu eigenlijk tegen die film had ik heb daar door voor grote publiciteit voor de film gezorgd sindsdien ben ik heel terug houdend met uitspraken over verdere verfilmingen ik was met deze eerste verfilming bijzonder ongelukkig het was in ieder opzicht een totale banalisering een coca colaisering van de romanstof de film was vanaf het begin zo gemaakt dat bij de eerste was in een reeks vervolgfيلمs nu eindigt het eerste deel met het idiote slot dat de hoofdfiguur bastiaan gezeten op de rug van de geluksdraak terugvliegt naar zijn woonplaats en daar die lelijke jongens die hem vroeger in de afvalton hebben gejaagd nu op zijn beurt achterna zit dit slot werd geconstrueerd om de film op de een of andere manier te kunnen afronden ik was er altijd voor om aan de bioscoop bezoekers heel duidelijk te zeggen de film bestaat uit twee delen we moeten de handeling in het midden afbreken op het moment waarop bastiaan fantasie binnenkomt dat zijn in het boek twee duidelijk gescheiden delen handelingsdelen intussen is een tweede film gemaakt die nog veel erger is dan de eerste ik kan er niets tegen beginnen als auteur ben je er ook niet in geschoold om filmcontracten te lezen er stond bijvoorbeeld in het contract dat ieder draaiboek in nauwe samenwerking met de schrijver michael ende moest worden gemaakt ik dacht op grond hiervan dat ze met mij moesten samenwerken maar dat betekent het juridisch helemaal niet juridisch betekent het u kunt doen wat u wilt maar u moet mij iedere twee maanden daarvan in kennis stellen met mijn reactie hoeft u geen rekening te houden als er zou hebben gestaan ieder draaiboek behoeft de schriftelijke toestemming van de auteur dan had de zaak heel anders gelegen het oneindige verhaal heb ik nu driemaal gelezen en kom tot de conclusie dat ik nu pas dingen zie het belang van het spiegelmotief bijvoorbeeld die ik vroeger over het hoofd zag hebt u dat vaker van uw lezers gehoord zulke reacties heb ik vaak gehad weet u ik probeer altijd verhalen te schrijven die je op meerdere niveaus kunt lezen dat is ook de reden dat ik het vermijd om aan mijn boeken zagezegd een commentaar mee te geven in het oneindige verhaal kunt u zeer veel citaten vinden dat is niet noodzakelijk maar voor diegene die literair en in beeldende kunst geïnteresseerd is is er een hele reeks signalen die naar alle mogelijke fantastische literatuur uit de geschiedenis verwijzen en daarnaast naar de schilderkunst de groei van de nachtplanten is een schilderij van paul klee en de vraag die aan atrejoë wordt gesteld wie ben jij krijgt als antwoord niemand dat is het be 61 ester in gesprek met michael ende roemde antwoord van odysseus voor de polyfeem u kunt overal citaten en toespelingen vinden waarom het is geen spel met dementen van cultuurde vorming het gaat mij er om dat fantasie niet de diep-

ping van een enkele mens is fantie is in de grond van de zaak de sdiëpping van alle mensen wat mensen ooit hebben uitgevonden bedacht en gedroomd dat is fantie daarom rust het op de fundamenten van de vergeten dromen der mensen er komen schilderijen van Max Ernst van Dali Brueghel Klee en ook van mijn vader Edgar en in voor daar hoort het spel met het alfabet ook bij ieder hoofdstuk begint inners met een letter van het alfabet dat kan de lezer het beste begrijpen wanneer bij in de oude kderstad is aangekomen daar spelen de inwoners het zogenaamde toevalligheidsspel ze hebben een hoop dobbelstenen vvaar letters op staan en ze gooien nu met deze letters in de hoop 62 ester in gesprek met Michael ende dat er een zin ontstaat of wanneer ze genoeg spelen dat er een verhaal ontstaat of wanneer ze tot in het oneindige spelen dan ontstaan alle verhalen daaruit op zekere dag dat is meer dan een amusante of absurde metafoor want precies zo verbeeldt zich de huidige natuurwetenschappelijk gevondene mens het ontstaan van de wereld en van de mens in het begin was er een oersoep die uit allerlei chemische stoffen bestond door kosmische straling die miljoenen jaren duurde ontwikkelde zich op een dag een eerste bloemetje en die ontwikkeling ging door tot aan de huidige professor die de bekroning van de mensheid vormt deze opvatting is in mijn ogen wetenschappelijk en onzin een bevriende fysicus heeft mij eens gezegd de waarschijnlijkheid dat op deze manier het leven op aarde zou zijn ontstaan is ongeveer net zo groot als die dat een dronken kat eens per week over een typemachine rent en daarbij Goethe's Faust typt op die manier heb ik veel in mijn oneindige verhaal ondergebracht het is niet nodig om dat te weten maar de geïnteresseerde kan het er aan aflezen het oneindige verhaal is een soort poetica voor mij het drukt uit hoe ik meen dat met kunst poëzie verhalende literatuur met alle dingen die culturele waardevoorstellingen zijn moet worden omgegaan je moet altijd naar binnen gaan maar je moet ook altijd terugkeren het is geen statische toestand maar een pendelbeweging je moet het een in het ander onderbrengen en weer teruggaan want de wereld heeft zuiver objectief gezien geen betekenis het zal nooit gelukken uit de natuurwetenschappelijke feiten van de wereld een betekenis te lezen dat is ook de taak niet van deze manier van denken de betekenis moeten wij aan de dingen geven maar dan hebben ze die betekenis ook altijd gehad daarin ligt de reden waarom de mens zonder poëzie zonder kunst in het algemeen niet kan leven kunst is voor de mens net zo belangrijk als eten en drinken de mens is niet in staat te leven zonder zulke levensvormen en levensvoorstellingen die hij zich moet vormen bent u de laatste tienjaar pessimistischer of optimistischer geworden wanneer u denkt aan de toekomst van de mensheid ik geloof niet dat door de ineenstorting van de communistische systemen de problemen kleiner zijn geworden ik geloof dat we in de volgende fase van de geschiedenis de ineenstorting van het kapitalisme zullen beleven omdat het beide systemen zijn die op een vorm van economisch denken berusten dat sinds de tijd van Fugger niet veranderd is alleen de economische condities zijn veranderd we hebben een economie waarin de produktie en de distribute de verdeling van de goederen geen probleem meer is het produceren is geen probleem de vraag is waar laten we al die rommel tijdens de volgende tien of twintig jaar moet dat tot een ramp leiden een economische of een ecologische ramp het kapitalisme en het

communisme waren vijandige tweelingen die om te kunnen bestaan tot op zekere hoogte op elkaar waren aangewezen omdat de ene tweeling gestorven is weet de ander niet meer tegenover wie hij zich moet rechtvaardigen hij moet nu op eigen benen staan ik denk niet dat hij dat kan in zoverre ben ik pessimist de omstandigheden zullen veranderen of door verstandelijk inzicht of door de gebeurtenissen zelf na de 63 ester in gesprek met michael ende tweede wereldoorlog is vaak de vraag gesteld of het ooit tot een derde wereldoorlog zou komen wij zitten er al middenin maar de mensen zien het niet want het is geen oorlog van territoriale aard maar een oorlog in de tijd wij voeren een vernietigingsoorlog tegen onze eigen kleinkinderen een oorlog zonder enig erbarmen aan de andere kant ben ik optimist omdat ik geloof dat dit niet de jongste dagen het einde der mensheid zal zijn het is een klap om de oren van de mensheid die nog eeuwen gevoeld zal worden er zullen verschrikkelijke toestanden komen maar er zullen ook nieuwe wegen gevonden worden ik zie mijn geringe mogelijkheden als boekenschrijver daarin dat ik probeer om voorstellingen en beelden te ontwikkelen die anders zijn dan het denken tot nu toe ik zoek naar beelden en voorstellingen waarmee mensen ook in moeilijke situaties kunnen leven dat betekent dat ik de mensen waardevoorstellingen aan de hand probeer te doen die nu het leven de moeite waard maken in zoverre ben ik optimist in uw verhalen in de bundel de gevangenis van de vrijheid komen mensen aan hun grenzen sommigen lukt het om over de grenzen heen te komen vaak tegen de prijs van de menselijkheid wat is de menselijke winst van een dergelijke verlossing wat de hoofdfiguur cyril aan het slot van het verhaal het doel van een lange reis vindt heb ik niet als verlossing bedoeld het is een hellescene die hij daar aantreft de verhalen in deze bundel zijn voor het grootste deel geen antwoordverhalen maar vraagverhalen ik wil met de meeste verhalen uit deze bundel niet iets prijzen of afkeuren ik wil helemaal niet iets als voorbeeld of afschrikwekkend voorbeeld beschrijven het moeten geen lesjes zijn die dit boek uitdeelt ook het titelverhaal de gevangenis van de vrijheid dat in de toon van een verhaal uit duizend en een nacht geschreven is wil net zo min als de andere verhalen bewijzen dat het fatalisme de enige juiste levensbeschouwing is het zijn ook denk tu aan het verhaal de corrido van borromeo colmi spelen van het denken mijn dichtelijk literair concept heeft zeer veel met het spel te maken genanisten kennen misschien het geschrift van schiller de esthetische opvoeding van de mens ik beveel dit es say van schiller altijd met klem aan wat schiller schrijft behoort tot het verstandigste wat hierover ooit is gezegd schiller vertegenwoordigt hierin de mening dat alle kunst en poëzie in de diepste betekenis spel is spel in die zin dat je je onderwerpt aan vooraf gegeven regels regels die je met anderen hebt afgesproken of die je jezelf hebt gegeven je speelt het spel dat tegelijkertijd gebondenheid en vrijheid vertegenwoordigt volgens schiller hoort het begrip van het schone het esthetische bij het spel wanneer ik dit schoonheidsbegrip uit de kunst weghaal en dit begrip tot een levensprincipe maak dan beland ik in een gevaarlijk estheticisme dat estheticisme kan ontaarden in een ontkenning van iedere moraal het schone moet daar worden gelaten waar het hoort en daar is het van vitaal belang zonder dat kan de mens niet bestaan zonder deze vrije ruimte van het spel wat kinderen bij mijn boeken voelen die juist voor kinderen

geschreven zijn is dat ze door mij niet worden onderwezen of opgevoed ik heb helemaal geen pedagogische bedoelingen ik 64 ester in gesprek met michael ende nodig de kinderen uit tot een spel en dat moet een spel zijn waar ik ook zelf plezier aan beleef dat ik ook van harte graag meespeel zonder enige bijbe doeling ik geloof dat kinderen dit ontbreken van een bijbedoeling aanvoelen en dat ze daarom graag meedoen 65